

ศกนศลา : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ที่มาและความสัมพันธ์ระหว่างฉบับต่าง ๆ

นายประเทือง ทินรัตน์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

ภาควิชาภาษาตะวันออก

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2526

ISBN 974-562-078-5

I1b3c12c1

008543

๕

ŚAKUNTALĀ : AN ANALYTICAL STUDY OF THE ORIGINS
AND RELATIONS OF THE VARIOUS VERSIONS

Mr. Pratuang Tinnaratana

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts
Department of Eastern Languages
Graduate School
Chulalongkorn University

1983

หัวข้อวิทยานิพนธ์ ศกุนตลา : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ที่มาและความสัมพันธ์ระหว่าง
ฉบับต่าง ๆ

โดย นายประเทือง ทินรัตน์

ภาควิชา ภาษาตะวันออก

อาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ศรี แยมันตดา
 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทัศนีย์ สิ้นสกุล

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยนี้เป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุประดิษฐ์ บุณาค)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ประพิณ มโนมัยวิบูลย์)

.....
(รองศาสตราจารย์วิสุทธ บุษยกุล)

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ศรี แยมันตดา)

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปราณี ศาพานิช)

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทัศนีย์ สิ้นสกุล)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หัวข้อวิทยานิพนธ์ ศกุนตลา: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ที่มาและความสัมพันธ์ระหว่าง
ฉบับต่าง ๆ

ชื่อนิสิต นายประเทือง ทินรัตน์

อาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ศรี แยมันตคา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทัศนีย์ สิ้นสกุล

ภาควิชา ภาษาตะวันออก

ปีการศึกษา 2525

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้ เริ่มต้นจากประเด็นที่ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งชื่อพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศกุนตลาของพระองค์ว่า "ศกุนตลาของกาลิหารัตนกะวี" อันชวนให้เข้าใจว่า พระองค์ทรงแปลจากบทละครเรื่องอภิชฎานศาคุนตละของกาลิหารัตนกะวี แต่ในพระราชนิพนธ์คำนำของบทละครเรื่องนี้ พระองค์ทรงชี้แจงว่า ทรงวางรูปแบบของบทละครตามพระราชประสงค์ของพระองค์เอง มิได้ดำเนินตามรูปแบบละครนาฏกะของกาลิหารัตนกะวี อนึ่ง ในการถ่ายทอดมาเป็นบทละครไทยนั้น ทรงอาศัยฉบับภาษาอังกฤษ ซึ่งเซอร์วิลเลียม โยนส์เป็นผู้แปล และอาศัยฉบับของเซอร์โมเนียร์วิลเลียมส์เทียบเคียงบ้าง มิได้ทรงถ่ายทอดจากฉบับภาษาสันสกฤตของกาลิหารัตนกะวีโดยตรง ดังนั้น ความแตกต่างระหว่างพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศกุนตลากับบทละครเรื่องอภิชฎานศาคุนตละของกาลิหารัตนกะวีจะต้องมีอยู่อย่างแน่นอน

ประเด็นที่น่าสนใจประการที่สองก็คือ บทละครเรื่องอภิชฎานศาคุนตละของกาลิหารัตนกะวี กาลิหารัตนกะวีได้แต่งเนื้อเรื่องเอง แต่เขาได้นำเอาต้นเรื่องที่มีอยู่เดิมมาดัดแปลงให้เป็นบทละครอีกทีหนึ่ง ต้นเรื่องที่น่าจะเป็นที่มานั้นเป็นเรื่องเล่าในวรรณคดีมหากาพย์และวรรณคดีปุราณะ คือ ศกุนตโลปาชยานในมหากาณะกับศกุนตโลปาชยานในปุราณะ ในการวินิจฉัยว่า ศกุนตโลปาชยานฉบับใดเป็นฉบับแรกเริ่มและเป็นฉบับที่เป็นที่มาของบทละครเรื่องอภิชฎานศาคุนตละนั้น นักปราชญ์ทางวรรณคดีสันสกฤตมีความเห็นแตกต่างกัน เป็น 2 พวก พวกหนึ่งมีความเห็นว่า ได้แกศกุนตโลปาชยานในมหากาณะ อีกพวกหนึ่ง

มีความเห็นว่า ได้แก่ศกุนตโลปาชยานในปัทมปุราณะ

วิทยานิพนธ์นี้มีจุดมุ่งหมายที่จะทำความเข้าใจในประเด็นทั้งสอง จึงได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์ถึงที่มาและความสัมพันธ์ระหว่างศกุนตลาฉบับต่าง ๆ โดยมีวิธีดำเนินการวิจัยเพื่อให้ได้ข้อสรุปที่น่าเชื่อถือและเป็นไปได้ดังนี้ คือ รวบรวมข้อมูลเรื่องศกุนตลาฉบับภาษาสันสกฤตและข้อมูลจากหนังสือวรรณคดีอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ แปลข้อมูลเหล่านั้นเป็นภาษาไทยแล้วศึกษาและวิเคราะห์ โดยการเปรียบเทียบกันในด้านต่าง ๆ จนได้ข้อสรุปว่า ศกุนตโลปาชยานในมหากาธะเป็นฉบับแรกเริ่มและเป็นฉบับที่เป็นที่มาของบทละครเรื่องอภิชฌยานศากุนตละของกาลิหาส ส่วนศกุนตโลปาชยานในปัทมปุราณะนั้นเป็นฉบับที่แต่งขึ้นทีหลังสุดและเป็นฉบับที่รวบรวมเนื้อเรื่องของศกุนตโลปาชยานในมหากาธะกับอภิชฌยานศากุนตละของกาลิหาสมาไว้ในฉบับของตน นอกจากนี้แล้ว กาลิหาสอาจจะได้ข้อมูลบางประการจากกัณฐหาริชาตกในคัมภีร์พระไตรปิฎก กับเรื่องของกษัตริย์เพเลกริตุสในประวัติศาสตร์กรีก ทั้งนี้เพราะเรื่องทั้งสองมีความคล้ายคลึงกับเหตุการณ์บางตอนในอภิชฌยานศากุนตละ

ในด้านพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศกุนตลานั้น จากการศึกษาเปรียบเทียบ "ศกุนตลา" ทั้งสี่สำนวนของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยละเอียด ทำให้ได้ข้อสรุปว่า "ศกุนตลา" สำนวนที่ 4 เป็นสำนวนที่ดีที่สุด และพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศกุนตลามีความแตกต่างจากบทละครเรื่องอภิชฌยานศากุนตละของกาลิหาสในรายละเอียดปลีกย่อยบางประการ ทั้งในด้านรูปแบบของละคร เนื้อเรื่อง ตัวละคร บทบาทของตัวละครสำคัญ และวรรณศิลป์ ความแตกต่างเหล่านี้บ่งบอกให้ทราบถึงพระราชนิประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมุ่งหวังจะให้ "ศกุนตลา" ของพระองค์เป็นละครรำและละครร้องแบบไทย มิได้ทรงมุ่งหวังจะให้เป็นละครนาฏกะตามแบบต้นฉบับเดิม

ขอเสนอแนะสำหรับผู้ที่จะทำการศึกษาต่อไป คือ ควรจะมีการศึกษาเปรียบเทียบบทพระราชนิพนธ์เรื่องอื่น ๆ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น เรื่องสำวตริ และพระนลคำหลาง ซึ่งพระองค์ทรงได้มาจากมหากาธะ หรือควรจะมีการ

ศึกษาเปรียบเทียบบทละครเรื่องอื่นของกาลิเลโอที่มีที่มาจากวรรณคดีอื่น ๆ เช่น บทละคร
เรื่องวิกิรโมราตียะ ซึ่งกาลิเลโอได้ที่มาจากบทสวดสูกตะหนึ่งในคัมภีร์ฤคเวท(10.95)
และจากคัมภีร์ศกปถพราหมณะ ฯลฯ โดยใช้หลักการวิจัยในทำนองเดียวกันนี้

Thesis Title Śakuntalā: An Analytical Study of the Origins
and Relations of the Various Versions

Name Mr. Pratuang Tinnaratana

Thesis Advisor Associate Professor Saksri Yamnadda, Ph.D.
Assistant Professor Tasanee Sinsakul

Department Eastern Languages

Academic Year 1982

ABSTRACT

The idea of choosing Śakuntalā as the topic of this thesis originates from the fact that King Rama VI named one of his Thai-style operatic play "Śakuntalā of Kālidāsa, the Gem Poet," which seems to imply that his work was a translation of Abhijñānaśākuntala of Kālidāsa. In the preface to his play, however, it was explained that the form of the play was entirely his own and not conforming to the Nāṭaka type of drama as written by Kālidāsa. Besides, the work was not directly derived from the Sanskrit text, but based on the English translation by Sir William Jones, with occasional comparison with the translated and annotated version by Sir Monier Monier-Williams. It is, therefore, very likely that a number of differences should exist between the Śakuntalā of the King and the Abhijñānaśākuntala of Kālidāsa.

Another point of interest which makes Śakuntalā a good topic of the thesis is that the plot of Abhijñānaśākuntala is by no means original. Its author Kālidāsa skilfully adapted the

previously existing tale into a beautiful play. The source of the play adopted by him might either be the Śakuntalopākhyāna in the Mahābhārata or the Śakuntalopākhyāna in the Padmapurāṇa. Scholars of Sanskrit literature do not agree in this question. Thus we have before us two contradictory opinions to examine.

It is the goal of this thesis to clarify the two knotty points referred to above. In order to arrive at a practical and reliable conclusion, the researcher collected all data available in the Sanskrit texts touching upon the Śakuntalā episode as well as those in other related literature and opinions of scholars. These data were then translated into Thai, critically evaluated, compared and analyzed. It was only after careful study that the researcher finally came to the conclusion that the Śakuntalā version in the Mahābhārata was the original one and direct source of Abhijñānaśākuntala of Kālidāsa, and that the Śakuntalopākhyāna of the Padmapurāṇa was a late work with strong influence from both the Mahābhārata version and Kālidāsa's play. It is also possible that Kālidāsa might have incorporated some ideas found in the Buddhist Kaṭṭhahārijātaka and the story of King Pelecritus in Greek history.

With regard to the Thai play of this episode as written by King Rama VI, it is found that the King wrote four versions of the play, two of which were published during his lifetime. It is found after a careful study that his fourth, or last version is superior to the other three. It is different from the Abhijñānaśākuntala in motivation, form, choice and roles of

characters and in literary art, with confirms the point that the King intended the play to follow the Thai dramaturgical requirements as a dance drama and an operatic play, and not as a Nāṭaka type of play as in the Sanskrit original.

A suggestion for future research using the same principles and methodology, is to study and compare the other works of King Rama VI such as the Sāvitrī and the Phra Non Kham Luang which he based on the Mahābhārata, or to study and compare the other plays of Kālidāsa which are based on other literature such as the Vikramorvaśīya, the play which Kālidāsa based on a hymn in the Rgveda (X.95), the Śatapatha Brāhmaṇa etc.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงด้วยความอนุเคราะห์จากท่านผู้มีอุปการคุณ สถาบัน และหน่วยงานต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยขอขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้ คือ

อาจารย์ที่ปรึกษาทั้งสองท่าน คือ รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ศรี แยมันดดา เป็นผู้ให้แนวคิดเกี่ยวกับหัวข้อวิทยานิพนธ์ แนะนำเรื่องตำรา เอกสาร และแหล่งศึกษาค้นคว้า กรุณาให้ยืมตำราและเอกสารส่วนตัวของท่าน และสละเวลาเอาใจใส่ในการตรวจแก้อย่างละเอียด

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทัศนีย์ สิ้นสกุล เป็นทั้งอาจารย์ท่านแรกที่ได้ให้ความรู้ภาษาสันสกฤต และเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาการทำวิทยานิพนธ์ อาจารย์ได้เอาใจใส่ในการตรวจแก้ส่วนที่บกพร่องอย่างละเอียดถี่ถ้วนและสม่ำเสมอ นอกจากนี้ยังได้ให้คำแนะนำเกี่ยวกับการจัดพิมพ์รูปเล่มอย่างละเอียด จนวิทยานิพนธ์เสร็จสิ้นลงได้

รองศาสตราจารย์วิสุทธิ์ บุญยกุล และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปราณี ฟ้าพานิช ได้กรุณาให้คำตอบสำหรับปัญหาที่เกิดขึ้นในระหว่างที่ทำกรวิจัย และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ฐานิสร์ ชาครัตพงษ์ ได้กรุณาตรวจแก้ข้อมูลที่แปลจากภาษาบาลี

ขอขอบคุณสถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้ให้ความสะดวกในการศึกษาค้นคว้า และขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ประจำห้องวิจิตรวาทการ หอสมุดแห่งชาติ ที่ได้ให้ความสะดวกในการเข้าศึกษาค้นคว้าหนังสือที่เป็นข้อมูลสำคัญสำหรับการวิจัย

ขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้ให้ทุนผู้ช่วยสอน ประจำปีการศึกษา 2524 และปีการศึกษา 2525 และทุนอุดหนุนการทำวิทยานิพนธ์ ประจำปีการศึกษา 2525

ขอขอบคุณญาติพี่น้องและมิตรสหายทุกท่านที่ได้ให้กำลังใจในการศึกษาเสมอมา ณ โอกาสนี้ด้วย

คำชี้แจง

การใช้หนังสือ ชื่อตัวละครสำคัญ อักษรย่อ และเลขหมายในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

การใช้หนังสือ

ศกุนตโลปาชยานในมหากาณะ : ใช้หนังสือ The Mahābhārata Vol. I ฉบับของ Bhandarkar Oriental Research Institute เป็นหลัก และใช้หนังสือ The Mahābhārata Vol. I ฉบับของ Gita Press เป็นฉบับเทียบเคียง

ศกุนตโลปาชยานในปัทมปุราณะ : ใช้หนังสือ Abhijñānaśākuntalam Mahākavi-Śrīkālīdāsa-kṛtam ฉบับของ Ācārya Śrīmajjīvananda เป็นหลัก และใช้หนังสือ The Abhijñānaśākuntalam of Kālidāsa ฉบับของ M.R. Kāle เป็นฉบับเทียบเคียง

บทละครเรื่องอมิษฐานศากุนตละ : ใช้ฉบับเทวนาครีเป็นหลัก และใช้ฉบับเบงกาลีเป็นฉบับเทียบเคียง

ฉบับเทวนาครี : ใช้หนังสือ The Abhijñānaśākuntalam of Kālidāsa ของ M.R. Kāle เป็นหลัก เพราะเป็นฉบับที่มีวรรคคาของราชมวกฏะ มีคำอธิบายเพิ่มเติม และมีการแบ่งคำประพันธ์เป็นองก์ ๆ ไม่รวมหมายเลขคำประพันธ์ทั้งหมดตลอดเล่ม ทำให้สะดวกต่อการนำมาอ้างอิง และได้ใช้หนังสือ Śakuntalā ฉบับของ Monier Williams และ Abhijñānaśākuntala of Kālidāsa ฉบับของ C.R. Devadhar และ N.G. Suru เป็นฉบับเทียบเคียง

ฉบับเบงกาลี : ใช้หนังสือ Kālidāsa's Śakuntalā ของ Richard Pischel และ Abhijñānaśākuntala of Kālidāsa ฉบับแปลของ M.B. Emeneau

พระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศกุนตลาทั้ง 4 ส่วนของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว : ใช้หนังสือ ศกุนตลา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีครบทั้ง 4 ส่วน และประกอบด้วยคำอธิบายของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล หนึ่ง ในการยกคำประพันธ์จากบทพระราชนิพนธ์ ได้คงอักษรวิธืและตัวสะกด

การันต์ไว้ตามต้นฉบับเดิม

การใช้ชื่อตัวละครสำคัญ

ชื่อตัวละครสำคัญ ซึ่งได้แก่ตัวละครฝ่ายชายในศกุนตลฉบับต่าง ๆ มีความแตกต่างกันเล็กน้อยดังนี้

The Mahābhārata ฉบับ Bhandarkar Oriental Research Institute เป็น duṣmanta

The Māhabhārata ฉบับ Gita Press เป็น duṣyanta

บทละครเรื่องอภิชาตญาณศากุนตละ ฉบับเทวานาครี เป็น duṣyanta

บทละครเรื่องอภิชาตญาณศากุนตละ ฉบับเบงคาลี เป็น duḥṣanta

พระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศกุนตลาในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็น ทุษยันต์

เนื่องจากชื่อ ทุษยันต์ (duṣyanta) เป็นชื่อที่รู้จักกันแพร่หลายทั่วไปในวงวรรณคดีไทยมากกว่าชื่ออื่น ๆ ผู้วิจัยจึงใช้ชื่อทุษยันต์ เป็นชื่อของพระเอกในเรื่องศกุนตลาทุกฉบับ ทั้งในการแปลและการอ้างอิงในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

การใช้อักษรย่อและเลขหมาย

บทละครเรื่องอภิชาตญาณศากุนตละใช้เลขหมายระบบ องค์กร / คำประพันธ์ และ องค์กร / หน้า เช่น

Act I.16 หมายความว่า องค์กรที่ 1 คำประพันธ์ที่ 16

Act I:16 หมายความว่า องค์กรที่ 1 หน้า 16

คัมภีร์มนุสมฤติ ใช้อักษรย่อ Mn. และใช้เลขหมายระบบ อธิบาย / คำประพันธ์ เช่น

Mn. IX.8 หมายความว่า คัมภีร์มนุสมฤติ อธิบายที่ 9 คำประพันธ์ที่ 8

ศกุนตโลปายานในมหาภารตะ ใช้อักษรย่อว่า Sak. MBh.

คำประพันธ์ในศกุนตโลปายานของมหาภารตะ และปัทมปุราณะ ผู้วิจัยได้รวบรวมคำประพันธ์ทั้งหมดไว้ด้วยกัน ไม่ได้แบ่งเป็นอรรถายอย่างในต้นฉบับเดิม ทั้งนี้ ก็เพื่อให้เนื้อเรื่องได้ดำเนินต่อเนื่องกันโดยตลอด

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	4
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	๕
กิตติกรรมประกาศ.....	๖
คำชี้แจง.....	๗
บทที่	

1. บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์และขอบเขตของการวิจัย.....	3
วิธีที่จะดำเนินการวิจัย.....	4
ประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัย.....	4
2. ที่มาของเรื่องศกุนตลา.....	6
ความหมายของคำว่าศกุนตลา.....	6
ศกุนตลาในวรรณคดีไทย.....	6
ศกุนตโลปาชยานในมหาภารตะ.....	8
ก. มหาภารตะ.....	8
ข. อาทิบรรพ.....	11
ค. ศกุนตโลปาชยาน.....	12
ศกุนตโลปาชยานในปัทมปุราณะ.....	15
ก. ปุราณะ.....	15
ข. ปัทมปุราณะ.....	17
ค. ศกุนตโลปาชยาน.....	18
กัญฐหาริชาดก.....	23
เรื่องของกษัตริย์เพเลกรีตุสในประวัติศาสตร์กรีก.....	25

3.	กาพย์ทาสกับการสร้างสรรค์บทละคร เรื่องอภิชฌญาณศำกุนตละ	26
	กาพย์ทาส	26
	ก. ความสามารถทางกวีนิพนธ์	26
	ข. สมัยของกาพย์ทาส	26
	ค. ผลงานของกาพย์ทาส	34
	บทละคร เรื่องอภิชฌญาณศำกุนตละ	35
	ก. ชื่อเสียงของบทละคร เรื่องอภิชฌญาณศำกุนตละ	35
	ข. บทละคร เรื่องอภิชฌญาณศำกุนตละฉบับต่าง ๆ	38
	ค. เรื่องย่อในบทละคร เรื่องอภิชฌญาณศำกุนตละ	40
	ง. จุดสำคัญในการพัฒนาเค้าโครงเรื่องของบทละคร	45
	อัจฉริยภาพทางศิลปการละครของกาพย์ทาส	
	ในบทละคร เรื่องอภิชฌญาณศำกุนตละ	46
	ก. อัจฉริยภาพในการสร้างสรรค์เค้าโครงเรื่อง	46
	ข. อัจฉริยภาพในการสร้างสรรค์ตัวละคร	
	และบทบาทของตัวละครสำคัญ	48
	ค. อัจฉริยภาพทางกวีนิพนธ์	55
	ง. อัจฉริยภาพในการสร้างสรรค์รสทางวรรณคดี	61
4.	การเปรียบเทียบและวิเคราะห์ เรื่องศกุนตลาฉบับภาษาสันสกฤต	
	ในด้านต่าง ๆ	68
	การเปรียบเทียบและวิเคราะห์ในด้านเนื้อเรื่อง	68
	ก. ศกุนตโลปาชยานในมหาภารตะ	
	กับบทละคร เรื่องอภิชฌญาณศำกุนตละ	68
	ข. ศกุนตโลปาชยานในปัทมปุราณะ	
	กับบทละคร เรื่องอภิชฌญาณศำกุนตละ	72

ค. ศกุนตโลปาชยานในมหาภารตะ กับศกุนตโลปาชยานในปัทมปุราณะ.....	75
ง. ศกุนตโลปาชยานฉบับที่เป็นที่มาของบทละครเรื่อง อภิชฎานต่ากุนตละ.....	๘4
จ. ที่มาอื่น ๆ ของบทละครเรื่องอภิชฎานต่ากุนตละ.....	92
การเปรียบเทียบและวิเคราะห์ในด้านบทบาทของตัวละคร..	93
ก. ท้าวทุษยันต์.....	94
ข. นางศกุนตลา.....	96
การเปรียบเทียบและวิเคราะห์ในด้านลักษณะคำประพันธ์...	99
ก. ลักษณะคำประพันธ์ในศกุนตโลปาชยาน.....	99
ข. ลักษณะคำประพันธ์ในบทละครเรื่องอภิชฎานต่ากุนตละ	102
การเปรียบเทียบและวิเคราะห์ในด้านคุณค่าทางวรรณคดี...	110
ก. ด้านวรรณศิลป์.....	110
ข. ด้านความรู้ต่าง ๆ	117
ก. ด้านปรัชญา.....	126
5. พระราชนิพนธ์บทละคร เรื่องศกุนตลา	
ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	130
การละครไทย.....	130
ก. ที่มาและความหมายของคำว่าละคร.....	130
ข. ประเภทของละครไทย.....	131
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการละคร.....	133
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการถ่ายทอด	
วรรณคดีสันสกฤต.....	134
พระราชนิพนธ์บทละคร เรื่องศกุนตลา.....	135
ก. เรื่องย่อพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศกุนตลา.....	136
ข. พระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศกุนตลาสำนวนต่าง ๆ...	139

การเปรียบเทียบและวิเคราะห์พระราชนิพนธ์แต่ละคร	
เรื่องศกุนตลา 4 ส่วน.....	141
ก. การเปรียบเทียบและวิเคราะห์ในด้านเนื้อเรื่อง.....	141
ข. การเปรียบเทียบและวิเคราะห์ในด้านตัวละคร.....	143
ค. การเปรียบเทียบและวิเคราะห์ในด้านวรรณศิลป์.....	145
6. การเปรียบเทียบและวิเคราะห์บทละครเรื่องอภิชนานศกุนตละ	
กับพระราชนิพนธ์แต่ละครเรื่องศกุนตลาของพระบาทสมเด็จพระ	
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	162
การเปรียบเทียบและวิเคราะห์ในด้านลักษณะของละคร.....	162
ก. บทละครเรื่องอภิชนานศกุนตละของกาลิทาส.....	162
ข. พระราชนิพนธ์แต่ละครเรื่องศกุนตลาของพระบาทสมเด็จพระ	
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	162
การเปรียบเทียบและวิเคราะห์ในด้านเนื้อเรื่อง.....	163
ก. ส่วนที่คล้ายคลึงกัน.....	164
ข. ส่วนที่แตกต่างกัน.....	165
การเปรียบเทียบและวิเคราะห์ในด้านตัวละครและบทบาท	
ของตัวละครสำคัญ.....	169
ก. จำนวนและชื่อตัวละคร.....	169
ข. บทบาทของตัวละครสำคัญ.....	172
การเปรียบเทียบและวิเคราะห์ในด้านวรรณศิลป์.....	174
ก. ลักษณะคำประพันธ์.....	175
ข. ท่วงทำนองการเขียน.....	176
7. ข้อสรุปและเสนอแนะ.....	187
บรรณานุกรม.....	190

ภาคผนวก ก.	ศกุนตโลปาชยานในคัมภีร์มหาภารตะฉบับภาษาสันสกฤต ตัวอักษรโรมัน.....	198
ภาคผนวก ข.	ศกุนตโลปาชยานในคัมภีร์มหาภารตะฉบับแปลเป็นภาษาไทย..	224
ภาคผนวก ค.	ศกุนตโลปาชยานในคัมภีร์ปัทมปุราณะฉบับภาษาสันสกฤต ตัวอักษรโรมัน.....	260
ภาคผนวก ง.	ศกุนตโลปาชยานในคัมภีร์ปัทมปุราณะฉบับแปลเป็นภาษาไทย..	224
ภาคผนวก จ.	การละครสันสกฤต.....	326
	ประวัติผู้เขียน.....	341